

НЕПОЗНАТИЯТ АСЕН ЗЛАТАРОВ – ПЪРВА ЧАСТ

Б. В. ТОШЕВ

*Българско дружество за химическо образование и
история и философия на химията*

Резюме. Литературата върху живота и делото на Асен Златаров е огромна. В тази литература преобладават интерпретациите и политическите внушения. В много по-малка степен обект на оценка са собствените публикации на автора. Целта на тази поредица от статии е да представи „непознатия“ Златаров – тук се възпроизвежат негови статии в много редки и вече труднодостъпни литературни източници.

Keywords: Prof. Zlatarov, chemistry, biochemistry, public understanding of science, leadership, social activity

---

Въведение

Професор Асен Златаров (1885-1936) се приема от съвременното българско общество като най-стойностния и най-известния български химик. Това отношение към човек, починал през 1936 г., и със скромни научни постижения, е резултат от продължила десетилетия целенасочена пропаганда, използвала възможностите на българското училище, заедно с българските печатни медии и другите средства за агитация и пропаганда на тоталитарния режим в България (1944-1990). Днес десетки училища

носят името на Асен Златаров; има и един университет – „Университет „Проф. Асен Златаров“ в Бургас.

Проф. Асен Златаров

Популяризаторската и обществената дейност на проф. Асен Златаров наистина е впечатляваща. Студенти от различни специалности са ходили да слушат неговите лекции в Университета. Той е изнесъл хиляди публични лекции, с което е постигнал нещо, което в наши дни липсва – да доведе науката до широката публика. В съвременната наука има научна

област – *public understanding of science* – несъмнено, проф. Асен Златаров е българският учен с най-съществени приноси в нея.

Дълбоко разбиране на личността на един учен се постига само чрез анализ на цялостното му литературно творчество. Едностранният поглед върху публикациите на един автор води до изкривявания и дава възможност за неправомерни и често тенденциозни интерпретации.

Целта на планираната поредица от публикации, първата от които е настоящето изследване, е да представи в пълнота литературното творчество на Асен Златаров, разкривайки широтата на проблемите, които са го занимавали и чрез които той е повлиял върху общественото мнение в България в годините, когато тези статии са били публикувани. Тук ще бъдат представени статии на проф. Асен Златаров в редки и вече трудно достъпни литературни източници. По правило това са публикации, които не са включени в известните в наши дни списъци на неговите трудове.

Днешната нравствена криза (1930 г.)

Статия с горното заглавие Златаров (1930а) е публикувал в „Литературен глас“, бр. 59, 25 януари 1930 г.

Ние сме в период на нравствен упадък: всичко, което даваше духовен смисъл, превъзходство и красота на човешкото деяние, е в залез. Вълна от корист, егоизъм, жестокост и нравствена тъпота залива човечесвото и то се извива в спазмите на някакъв сатанински танц, дето се чува кикота на гения на злото ...

Под измамните блясъци на разкоша и разточителството, в шемета на един живот, пиян от спекула и власт, душата гине, тя няма устои, с които да задържи от покруса стойностите, които ѝ даваха вяра и красота и правеха човека наистина да стои по-високо от звяра.

Без морал, без нравствено верую, човек губи святостта на това име и става фермент на разложение. И ние виждаме това разложение: то обхваща не само семейството, професионалите, но понизи партиите, зарази администрацията, пропълзя в масите, в народа. Едно общо тлеене, което предвещава само гибел.

Особено опасно е това падение сред интелигенцията: колко продадени съвести, колко пречупени гръбнаци, колко ренегатства и подлост, пълзи сред нея и я разкапва. ... Ето, гледаш го оня там, до вчера е бил сътрудник или карикатурист в някое ултра левичарско списание или вестник, а сега се хили от колоните на реакционния печат. И озлобено хвърля кал върху ония, които не са паднали като него ... Или оня там, готов е на всички унижения, само и само да не загуби синекурното си място в платежните ведомости в някоя гимназия, дето се явява само да си получи парите. ... Какво остава от гордото име човек ! ... А трети, с всички фокуси на посредствен поет, събира парсата за абонамент на никому неизвестен и никому непотребен литературен лист. Като гледам заглавията на такива вестничета и списания – листопад от проядена от червеи шума – струва ми се, че виждам табелки върху гърдите с надпис: просяк. Четвърти, богат само с полужнание, се настанява накъде в някоя партийна или литературна група и издава присъди и възхвали, които нито огорчават, нито възрадат: толкова нищ е авторът им. Колко е тъмна дуцата на тая полуинтрлигенция безсрамна и подла – тъмна като душата на един погърчен българин! ...

Защото само съзнанието за дълг, само волята към здраво добротворство, само смелостта да понесеш страдание, но да останеш верен на своето нравствено величие, което се бунтува срещу всяка подлост и всяка простъпка, само това има и лична и обществена стойност. Без морал,

без гордост, без идея за дълг, няма цимент в обществото и човешкото в него рухва! Защото всичките украси на материалната култура, всичкото богатство на умствени придобивки, всичко това е без стойност за живота, щом няма нравствена красота !

Паскал бе прав, като бе казал, че по-горе от целия съвкуп на веществената природа, по-горе от цялото царство на мисълта, стои и най-малкият подтик към добро; светът на добротворството, на пробуденото нравствено съзнание, е от друга по-висша степен и там е отликата на човека от останалия свят и същинската негова цел и смисъл. И ние виждаме, как несметна пищност на веществената култура и на недосегаема дълбочина на философския размисъл, са били срутвани и оставяни в праха на забвението, щом е нямало нравствен усет, който да им даде върешна сила и ги направи нетленни. Не затова ли загинаха Ниневия,¹⁾ Египет, Елада и Рим ? Не вървим ли и ние към същия край, щом няма нравствени стойности, о които да се заловим и закрепим делото на нашите усилия, творчество и тревоги? Нима, наистина, Западът е на залез, както се провиква Шпенглер²⁾? Ще трябва ли дахлуе вълна на варварство сред нашата завършена епоха, за да помете всичко, което беше гордост на човека от новите векове? Защото ние загубихме човешките си добродетели и станавме плячка на злото. Личността загуби всяка цена и затова, може би. Ще трябва наново да води борба за правата на човека и гражданина, които мислехме, че вече са завинаги обезпечени; мали бяха купени с толкова много кръв. ...

Нравствената криза, която живеем, към какъв крах ни води: към гибел или към опомняне ? Ето страшният, голям въпрос, който се възправя и чака отговор.

Единственото спасение в едно обществено преустройство, извършено от хора на дълга и високо нравствено съзнание. Трябват нови обществени порядки, одухотворени от хора с чувство за дълг и обществена

служба. Трябва и просвета, която да заздравя в целостни стойности душата на колектива, на масата, на народа.

Нужно е сплотяване на добрите воли и честни усилия, за да спре този ход на нравствено разтление и дойде обновата.

Алфред дьо Вини

Тази биографична бележка е публикувана в „Литературен глас“, бр. 67, 22 март 1930 г. (Златаров, 1930б).

Романтизмът дойде като нов мироглед и като ново усещане: светът и животът се разкриха в тяхната свобода и освободената личност потърси в правата на сърцето пътя за бурно проявление и твореско преживяване.

Каноните на класика за сдържаност, разум и мярка отстъпиха пред дръзновението на нович човек, който от личността направи култ и ѝ позволи да гледа всичко през призмата на сърцето. Романтизмът бе религията на живия човек: жаден за живот, за радост, за любов, за свобода. Затова класическата мярка и благополучието често биваха съвсем забравяни, не – съзнателно дори потъпквани. Да разказваш за себе си стана мода. Всичко бе изложено на показ: огорченията, изневяратата, бурния възторг, любовните припадъци, сбъднатите и несбъднатите срещи. Това бе някакъв бяс и упоение, които в страпните изповеди на Русо, в неговия гений и наивност, намираха кърма и попщрение.

Но трудно е в този нов поток да бъдеш от първите, които той увлича. Защото, ако си наивен и възторжен – ще прескочиш мярка и ще се загубиш.

А ако има в тебе усет за тая мярка и ако миналото не съвсем е обезценено за сърцето ти и налага сдържаност, ще останеш неразбран.

Алфред дьо Вини [Alfred Victor de Vigny] (1797-1863)³⁾

Такъв е случаят с Алфред дьо Вини; съвременник и в същото време предтеча на Ламартин,⁴⁾ на Юго,⁵⁾ на Мюсе⁶⁾ – трите божества на романтичната поезия, които плениха тълпата и оставиха в сянка творецът

на Елоа, на Мойсей, Домът на овчаря, Смъртта на вълка, Яростта на Самсон, Долорида, Съдби.

Като се прибави още и вродената гордост на Вини и неговия песимизъм, ще разберем защо възторгът от него са споделяли само малкия кръг на големите поети, и защо четящият свят е останал хладен към поемите му.

Мюсе се е вдъхновявал от Долорид, за да напише своите Дон Пеец, а Юго е използвал Мойсей, Рогът, Симита, Снегът за своята Легенда на вековете. В Грехопаданието на един ангел на Ламартин има образите и вдъхновението на Елоа. Впрочем, и Мюсе, и Ламартин, и Юго, открито са изразявали своя възторг от Вини: една от най-хубавите работи, писани за него, е от самия Юго.

Казано е за Вини, че той е единственият мислител сред романтистите – поети. Това е вярно и тъкмо тука, може би, е причината за осамотението на неговите поеми, сред карнавала на романтичните велеречоя, където фразата водеше тона на вдъхновението. И затова в стиха на Вини проличава известна задръжка и бавност, които не му позволяват да се разискри, въпреки неговата голяма грижа за стил и изкуство. Не е ли това юздата на класическата поезия, с която Вини не може да скъса окончателно.

Горд, аристократ и самотен, Вини се бои да покаже в поемите си конкретните поводи на своите вдъхновения и ги забуля в идеи, дадени в символи. А тогава беше на мода да пишеш любовните си писма открито и да не щадиш тайната на сърцето си, а да я излагаш на показ. Метресите и приятелките на романтиците – поети се знаеха от всички, защото самите стихове на тия поети бяха техните портрети. За Вини нищо не знае публиката и затова той остава в забрава. Гордостта не му позволява разкриване – това той върши само в своя дневник – и той се затваря в кулата на осамотението.

За това осамотение петт неговите поеми; самота на душата на гения (Мойсей), самота в личността (Елоа), в бедата (Смъртта на вълка), в щастието (Домът на овчаря), в любовта (Яростта на Самсон). Една проста, но велика идея води каданса на тия поеми и кара повече да се мисли, отколкото да се затрогеа.

Болезнената чувствителност и песимизмът на Вини, обаче, не го правят човеконенавистник – тук той е родствен с всички поети – романтици, които имаха милост към човека, разбираха неговите слабости и нищети. Неговият песимизъм го правят примерен и стоик: *J'aime la majesté des souffrances humaines*⁷⁾ – ето моралът на това гордо и самотно сърце.

Когато романтизмът изгряваше, Вини остана неразбран от хора на почитателите. Едва към края на живота си той вижда, че удря и негович час на популярна слава. Днес той ни е по-скъо от мнозина, които в своята слава на времето си, затулиха името на Алфред дьо Вини. Такава е съдбата на предтечите: те остават неразбрани за съвременниците, а оплождат делото на тия, които идват след тях. Денят за предтечите изгрява след тяхната смърт.

Наука и подвиг: Марслен Бергло

Тази статия е написана от Златаров (1927б) по повод стогодишния юбилей (1827-1927) на големия френски химик Марслен Бергло (1827-1907). Статията е публикувана в „Литературни новини“, бр. 7, 6 ноември 1927 г.

Франция, а заедно с нея и целият цивилизован свят, отпразнуваха стогодишнината на великия френски химик Марслен Бертло.

Марслен Бертло, рисунка Андерс Цорн⁸⁾

Марслен Бергло беше химик и той направи за човечеството гениялни открития в областта на органичната химия. Но той не се задоволи само с това. Философският му ум и неговите енциклопедични интереси, както и неговата голяма и неизчерпаема работоспособност, го издигнаха до една височина, каквато никой друг учен на XIX-то столетие не е могъл да достигне. Когато чествали 50-годишнината на неговата научна дейност, на 24 ноември 1901 год., Емил Фишер,⁹⁾ славата на германската химия, отправи до Бергло, от страна на Академията на науките в Берлин, следните думи:

[П]о този начин се установи дълбока специализация в химията, вследствие на което ще последва, може би, подразделение на тази голяма наука в цяла редица различни клонове. Единственият от живите химици, който е стигнал да победи тази разрушителна сила, произхождаща от натрупването на материалите, това сте вие. Благодарение на вашия гений и на вашето безподобно трудолюбие, вие можахте да разработите и да обогатите всичките области на химията. Минералната химия и органичната синтеза, физичната и биологичната химия едновременно и наравно получиха най-богати и най-мнобройни дарове от рога на изобилието на вашите наблюдения и на дълбочината на вашия ум и ние дължим на способността ви да обгръщате по един синтетичен начин най-обширните области на науката цяла серия от монументални произведения, каквито са Термохимията и Органичната химия, които се считат като едни от най-класическите съчинения по химия. Но към ума на издирвача, който се интересува само за новото, у вас бе присъединено и историческото чувство. Напълно запознат с модерната наука и владеещ големи познания по езиците, вие можахте да продължите делото на Херман Коп¹⁰⁾ и да проникнете много дълбоко в духа на

античната химия и на средновековната химия и Колекцията на древните гръцки алхимици доби извънредно голяма цена за общата история на нашите познания.

Тия думи, произнесени от Емил Фишер, запазват всичкото си значение.¹¹⁾ Но това не всичко.

Марслен Бергло е бащата на органичната химия: неговите издирвания и откритията му, които съставляват епоха в тази област и които са систематизирани в неговото монументално съчинение „Органичната химия основана върху синтезата“ (1860), отвориха нова ера за човешеството.

Малцина може би схващат значението на този факт. Да се обясним. До Бергло се мислеше, че между неорганичната (минералната) и органичната химия има качествена разлика: явленията в неорганичната химия са подчинени на сили, с които ние можем да разполагаме в нашите лаборатории и нашите химични фабрики, а пък образуването на органичните тела зависи от една сила стояща извън средствата на химика: жизнената сила. Тази мистериозна сила се среща само в организираниите живи същества. Ето защо синтезата на органичните тела не може да се извърши в нашите лаборатории и нашите фабрики. Всички вярваха в думите на Лавоазие,¹²⁾ потвърдени също от Берцелиус,¹³⁾ Герхардт¹⁴⁾ и много други бележити химици:

[X]имията, като подлага на опит различни природни тела, има за цел да ги разложи, за да може поотделно да изучи различните вещества, които ги образуват ... химията, прочее, върви към своята цел и към своето усъвършенстване, като разделя, подразделя и отново подразделя ...

Марслен Бертло разруши това мистериозно действие на живата сила и доказа, че съдържащите се в живата клетка вещества могат да бъдат възпроизведени чрез химическата синтеза. Той е написал:

[Х]имията създава своя обект. Тази творческа способност, подобна на творческата способност на изкуството, я отличава съществено от естествените и историческите науки. Последните имат един обект даден от по-рано и независим от волята и от действието на учения: общите отношения, които те могат да забележат или да установят, почиват върху индукции повече или по-малко вероятни, а понякога дори и върху прости догадки, проверката на които не може да се проследи зад външността на наблюдаваните явления. ... Напротив, експерименталните науки са властни да реализират своите догадки.

Марслен Бертло е доказал, че същите прости химични средства регулират промените и образуването на органичните тела, както и на неорганичните, и всичко това при точно определени условия, които могат да се измерят чрез произведените количества топлина. По този начин той положи основите на органичната химия и термохимията. Една стъпка повече, и той ни скицира вече основите на биологичната химия, на земеделската химия. В 1853 год. Марслен Бертло излага методите на съгъстяването на мазните тела, изхождайки от глицерина и мастните киселини. През 1855 год. той получил чрез синтеза обикновения алкохол и есенцията. През 1857 год. той сполучил да произведе по изкуствен начин метилов алкохол, да превърне манита и глицерина в захар и пр. и пр.

Но, благосарение на синтезата на ацетилена, получен от съединението на въглерод с водород при температурата на електрическата дъга, Бертло е положил основите на органичната химия и е дал грамаден тласък на модерната култура. С право може да се каже, че днес половината

от материалните културни блага произтичат от органичната химия. И Франсис Шарл с пълно право е казал:

[Н]ие всички дължим малко от живота си на Марслен Берло; нашият живот тайно се поддържа от плодовитостта на неговия живот. Срещаме го навред около нас, както в големите, така и в малките неща, защото животът се състои от едните и от другите. Земеделецът, който по изкуствен начин връща в почвата изгубената енергия; автомобилистът, който по някой тъмен път разхожда нощем блясъка на своя фар с ацетилен; селянинът, който в ъгъла на своето огнище запалва стеариновата свещ; електромеханикът, който изпълни нашите градове с потоци електрическа светлина; светската жена със своята рокля или със шапката си боядисана с анилинови бои, от нюансите на които ние се възхищаваме; болният, който прибегва до антипирина, за да намали за момент болките си; артилеристът, който на бойното поле с око въоръжено със зрителната тръба търси напразно неприятелската батарея, далечният гърмеж на която не се придружава с никакъв дим; инженерът, който в недтата на земята затиква отвора на мината, която разрушава преградата между две страни – всички, често без да съзнават, са длъжници на Берло.

Науката, която Берло е оплодил със своя гений и с грамадния си труд, се представлява като един централен мотор за съдбата на човека, като го освобождава все повече и повече от неговото робство, като му помага в неговите материални нужди. Марслен Берло би могъл да направи ор всяко свое откритие една мина за лично обогатяване, но той е дал всичко като дар на обществото; той е живял скромния живот на ония, на които девизът е: страстна обич към истината, дълг и воля към

благотворителността. Много малко изнамервачи са имали неговия морален кураж да противостоят на изкушението на лукса. Той е казал:

[Н]е за егоистичното задоволяване на нашето лично пустословие светът днес отдава почит на учените. Не! То е, защото светът знае, че ученият, истински достоен за това име, посвещава своя безкористен живот за великото дело на нашата епоха, т.е. за подобрието, много бавно уви!, съдбата на всички, от богатите и щастливите, до унижените, бедните и страдащите.

А освен това:

[Е]то вече половин век, откакто аз съм в зряла нъжка възраст и аз живях винаги верен на идеалната мечта за правда и истина, която беше озарила моята младост. Желанието ми да насочвам живота си към една висша цел, макар и да е било непостижимо, нико не е нито охладнявало, нито затихвало от годините. Аз винаги съм имал воля да реализирам онова, което съм вярвал, че е най-морално за самия мене, за моята страна, за човечеството. Никога аз не съм мислил, че животът има граничена цел. Търсенето на едно установено положение или наедно лично богатство с цел на спокоен живот ми се е представлявало винаги като най-скупното нещо в живота.

Повече от хиляда мамоара и около четиредесет тома, които Берло ни е оставол, свидетелстват за редката съдба на този творчески ум. Той притежаваше във висша степен господстващите качества на своята раса: яснота, творческа сила, човечност. По-голямата част от своята дейност той беше посветил на органичната химия, но той е работил също с големи успехи и в другите области на химията. Лекциите му, четени в Колеж дьо

Франс, пред който чрез международна подписка му се издига паметник, засягар всички клонове на теоретичната и експерименталната химия. Изучаванията му на египетските папируси, както и на гръцките и арабските ръкописи, обогатиха историята на културата с много томове от голямо значение. Емил Фишер е прав като казва, че един само между химиците Бергло е можал да победи раздробяването на химическата наука и да в претопи в една здрава система.

Почестите на Бергло са дошли без той да ги дири: член на Академията на науките и на Френската академия, член на всички научни академии в Европа, сенатор, министър, член на Висшия съвет на изящните изкуства и на Висшия съвет на народното образование, навсякъде той е оставил бляскавата следа на своето ясновисдство, на своята любов към истината и своята страст да служи на живота. Няколко тома с философски, педагогически и социални етюди, както и велоколепният том с писмата, разненени между него и Ернест Ренан¹⁵⁾ – един от най-интомните му приятели – допълват интелектуалната и морална фибиономоя на този избран сим на Франция и на Човечеството.

*
* *

Марслен Бергло почина на 18 март 1907 г., в същия ден на смъртта на своята жена, трогателната си любов към която виждаме от неговите писма до Ернест Ренан. Сенатът и Парламентът са гласували тази съпружеска двойка да бъде обезсмъртена в Париж под сводовете на сградата, която носи надписа: „Нв великите хора – признателното Отечество“. И тази години цивилизованият свят бе прозован да изрази своите благодарности към оня, който е завещал на човечеството незчеслими богатства.

В Париж ще се основе в чест на Бергло една международна Къща по химия – паметник достоен за паметта на най-великия химик на XIX-то

столетие. България трябва да вземе участие в това дело, както тя не пропусна да се присъедини към всесветската щедрост, която през 1908 г. помогна за издигането на красивия паметник на Бертло пред Колеж дьо Франс.

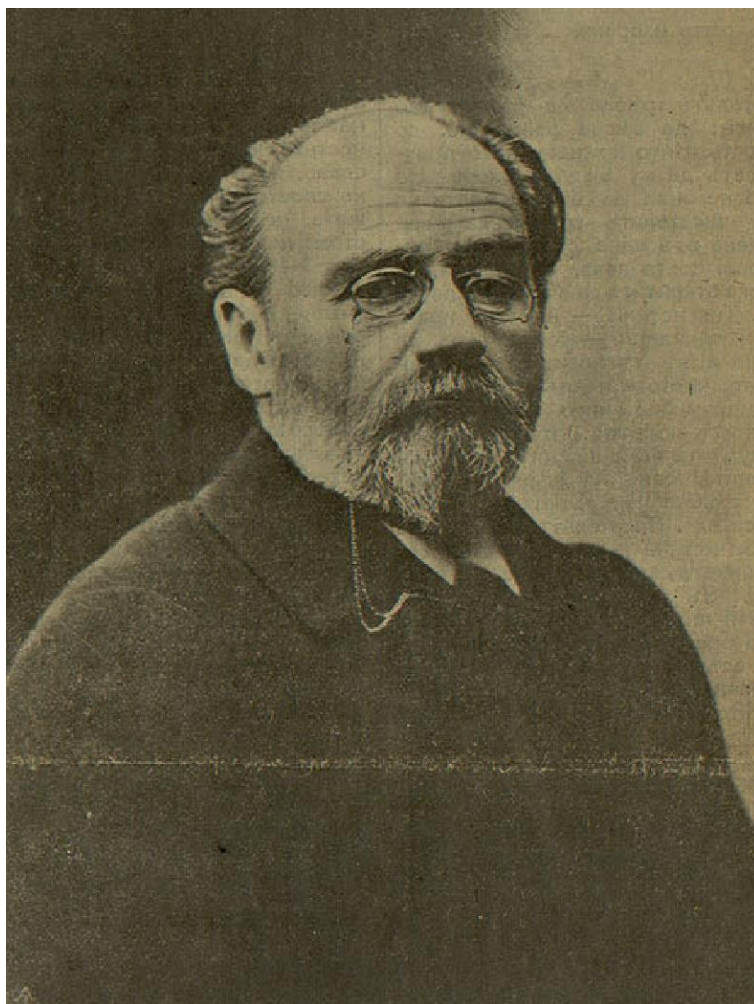
Паметникът на Марслен Бертло в Колеж дьо Франс

Емил Зола – по случай 25-годишнина от смъртта му

Тази статия е написана от Златаров (1927а) по повод 25-та годишнина от смъртта на великия френски писател Емил Зола (1840-1902). Статията е публикувана в „Литературни новини“, бр. 3, 9 октомври 1927 г.

Делото и личността на Емил Зола са от ония, които, колкото време ги отдалеава от нас, толкова те растат и стават символ. И днес, 25 години след смъртта на Зола, като измерим и преценим стойността на колосалната творба, която бащата на натурализма ни остави, ние оставаме поразени от нейната здравина, от духа на доброта и обич към човечеството, които изпълват тая творба. И разбираме ясно колко много личността на Зола е неделима от неговите книги.

Емил Зола

Младеж още, Зола бе писал:

[А]з поставям като начало, че творбата живее само чрез пригиналността си. Във всяка творба трябва да открия една личност и иначе творбата ме оставя хладен. Искрено бих пожелвал човечеството заради художника. Моето определение на художествена творба, ако бих дал една дефиниция, би била: едно художествено творение е къл от сътворението, видян през един темперамент. Какво ми се струва останалото? Аз съм художник и ви давам своята плът и своята кръв, моето сърце и моята мисъл.

И затова, въпреки догматиката на натурализма, ние навсякъде виждаме личността на Зола в неговите романи. Искрената и честна природа на писателя е неделима от неговото дело. И защото това е така, ние намираме, че никой не е по-добър учител за формирането на един писател и каляването на един гражданин от шестдесетте тома книги, които Емил Зола ни остави.

*
* *

Дете още, Емил Зола познава суровата школа на живота: лишенията, унижението, покварата, които изтриват в човека неговия човешки лик и го правят звяр или жертва. Париж, големият град на революциите, на красотата и на изкушенията, дава на Емил Зола първия урок за живота. И тоя урок не е бил радостен! Седем години младежът Зола води в Париж дни на борба за живот, като го следват всички съпътници на лишението. От слънчевия Прованс Зола донася в столицата само своята вяра е себе си. Той живее в една мансарда, като има за съседи бедняци, пияници, проститутки и тъмни нощни герои. Тая зловонна атмосфера бунтува неговото сърце и той никога не я забравя. Във „Вертеп“ е описана правдиво една такава къща. А големият град възправя своето величие, дете

господства една разядена от развала аристокрация и парична буржоазия. И Зола замечтава да опише тоя Париж, да покаже страшната социална антитеза между Париж на неволите и Париж на разточителството. И той изпълни своята дума: в най-добрите му романи Париж е един от могъщите му герои. В един от своите романи Зола пише:

[В] немотията на моята младост, аз живеех в хамбарите на крайнините, откъдето се разкриваше целия Париж. Тоя велик Париж, подвижен и безразличен, който беше всякога в рамката на моя прозорец, ми се струваше като ням свидетел, често трагичен довереник на моите радости и на моите скърби. Аз гладувах, аз плаках, имах своите велики щастия. Е, добре, пще от двадесетата си година аз замечтах да напиша един роман, в който Париж, с океана на своите покриви, ще бъде едно лице, нещо като античния хор. ...

И през тия дни се оформя личността на Емил Зола: умраза срещу тия, които похабяват живота, защото, бидейки господари, престъпно злоупотребяват с властта и парите си; умраза срещу дребнавото, глупавото, смиреното от овчедушие и вяра в господството на силната, даровита и честна личност. Колко ценен е манифестът „Моите умрази“, който двадесет и няколко годишният Зола публикува, като свое социално, нравствено и писателско верую!

Една горда самота стана негов постоянен спътник и в нея той калява своя кураж за дело в живота.

Емил Зола е типът на литератор: той безрезервно вярва в мощта, в божественото предназначение на книгата. В романа си „Рим“ – една от най-зрелите му творби на зрялата му възраст – той пише:

[Н]икога няма достатъчно книги. Необходими са още и всякога. ... Книги, книги всякога! И всякога да вървим напред в

повече наука, в повече светлина, ако искаме да живеем, да бъдем здрави и силни. ...

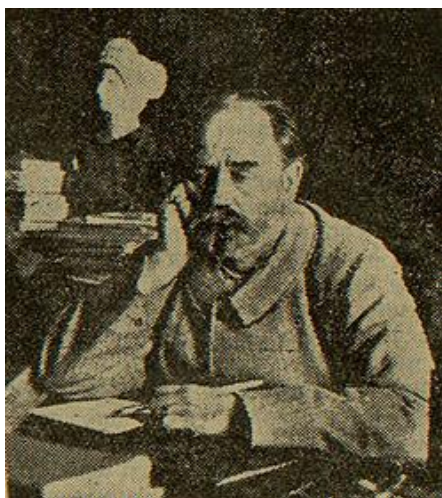
И за това дело на писател Емил Зола мобилизира своята воля, своя характер, своя гений и даде образец, как живее, как трябва да живее белязаният за подобен жизнен път избраник.

*
* *

Писателят трябва да вярва само на себе си: да вярва фанатично, до бруталност. Нито критика, нито приятели могат да му бъдат опора. Но тая вяра не бива да бъде вярата на слепия: писателят трябва да мери своята цена от една страна с успеха на това, което дава, от друга – в всякога откритите очи за истините на деня. Тия истини – научни, нравствени и социални – той трябва да ги обикне и в тяхно име да служи на делото, което е поел. И да служи без компромиси: нито облагите на официалните почести, нито охолството на синекурните помощи, нито угрозите от тъмните сили на държава и общество, трябва да плашат и похабяват писателя. Писателят е войн на поход за истина и правда. Той е борец и никога своето знаме не бива да свива. В прекрасната си студия „Парите и литературата“ Емил Зола героично брани гордостта на писателя от всяко негово купуване: било от държава, било от другаде. Писател, който носи дар, няма за какво да се плаши от годините на немотия: той ще се наложи кога и да е и не бива да се пречупи и губи личност. Писателят трябва да се отдаде със страст, с всичката своя кръв и плът на живота: той не бива да бяга от тоя живот, а трябва да му бъде апостол. И за водач той трябва да има ясни, осмислени и преценени схващания за човека и човечеството. Той трябва да вярва във възхода към по-добро и да стане „професор на енергия“, за да подпомогне тоя възход.

*
* *

В по-млади години Емил Зола поддържаше, че на писателя стига издължението към живота, що му дава своите творби. Той дори бе казал: „Политиката похабява хората във Франция“ и смяташе никога да не се намесва в обществения и политическия живот на страната. Но съдбата му наложи друго: трябваше и Зола да настъпи в арената на обществените борби и да заеме позиция. И той стори това през шумната „Драйфусова афера“.¹⁶⁾ Той напусна спокойствието на своя писателски кабинет, сигурността на човека, който живее в слава, и се хвърли с цялата страст на своето сърце, което не търпи лъжата, в пламъка на политическите страсти и борби. Понесе големи рискове – той рискуваше дори и живота си – но израстваше от това като античен герой. И тука Зола даде урок: истинският писател и да не иска не може да остане чужд на борбите на улицата. Той трябва да заеме позиция, трябва да даде своя данък за непосредна служба на живота: той трябва да бъде и негов воин. И неговото знаме трябва да носи девиза: борба за умствена, нравствена, политическа и икономическа свобода на хората.

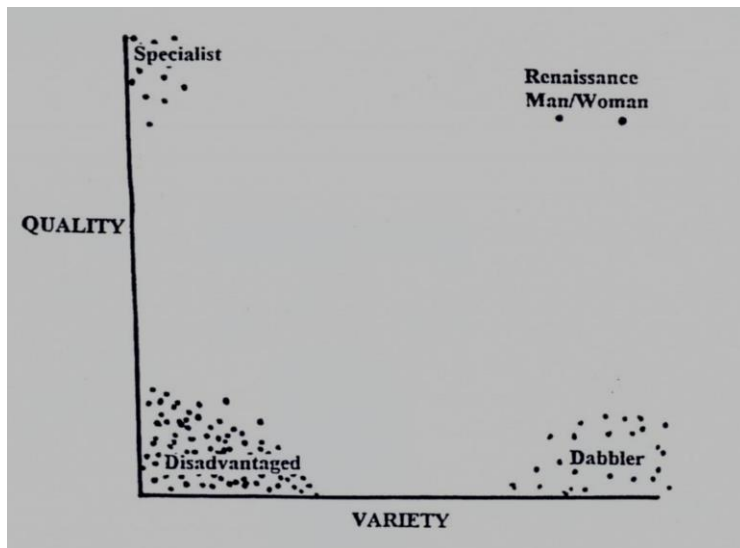
Последният портрет на Емил Зола

Така Емил Зола даде пример с творбите и живота си и ни остави велик пример как трябва да живее духовният избраник.

Заклучение

Текстовете на проф. д-р Асен Златаров, представени в настоящата статия, избрани случайно, без да са търсени преднамерено в неговото голямо книжовно творчество, удивляват с разнообразието на обсъжданите теми и дълбочината на знанията, които има техния автор.

Погледнете тази схема. Тя показва четири групи хора, които формират човешкото общество: малко населената група на специалистите (горе, вляво), единичните случаи на хората с ренесансов дух (горе, вдясно), голямата група на образованите, но лишени от дух и интереси хора, които поради това са неспособни да правят нещо полезно (долу, вляво) и голямата група на дилетантите в обществото – хора с разнообразни интереси, но без нужната подготовка за постигане на качество и ефективност в реализацията на своите намерения (долу, вдясно).

Структура на обществото по Eastburn (2000).

Някога енциклопедичните учени с ренесансови нагласи, които са били в състояние да обхванат науката в нейната цялост, са направили най-важните научни открития. С развитието и усложняването на науката тази функция на ренесансовите личности - енциклопедисти в голяма степен е загубена. Но тяхната роля за развитието на обществото никога няма да помръкне. Малцината личности от горния десен ъгъл на Eastburn'овата диаграма са пейс-мейкърите на обществения организъм: тяхната роля е да поддържат нормалния ритъм на общественото „сърце“. Без тях обществото ще линее и ще загуби нравствените си устои.

Проф. д-р Асем Златаров е точно такъв учен. И затова споменът за него в българското общество е толкова ярък и не губи блясъка си въпреки неумолимия ход на времето и превратностите на съдбата, които сполетяха нашия народ.

БЕЛЕЖКИ

1. Ниневия е древен град в Асирия (днешен Ирак), VIII – VII век пр. Хр.
2. Oswald Spengler (1880-1936) е германски философ и историк, основоложник на философия на културата.
3. Илюстрацията е от статията на Златаров в „Литературен глас“. Алфред Виктор дьо Вини е френски поет и поманист, водещ представител на романтизма.
4. Алфонс дьо Ламартин (1790-1869), поет, член на Френската академия, политически деец.
5. Виктор Юго (1802-1885), френски писател, драматург, художник и общественик.
6. Алфред дьо Мюсе (1810-1857), френски поет, новелист, член на Френската академия.
7. Превод: Обичам величието на човешкото стадание (БВТ).

8. Илюстрацията е от статията на Златаров в „Литературни новини“. Anders Leonard Zorn (1860-1920) е шведски живописец, график и скулптор.
9. Hermann Emil Fischer (1852-1919) е прочут германски химик, носител на Нобеловата награда по химия за 1902 г.
10. Hermann Franz Moritz Kopp (1817-1892) е известен с фундаменталните си съчинения по история на химията.
11. Подробна илюстрирана библиография за алхимичния период на химията през Средновековието е представена от автора на настоящата статия (Toshev, 2011).
12. Antoine-Laurent de Lavoisier (1743-1794), велик френски химик, гилотиниран по време на Великата френска революция.
13. Jöns Jacob Berzelius (1779-1848), велик шведски химик.
14. Charles Frédéric Gerhardt (1816-1856), френски химик.
15. Joseph Ernest Renan (1823-1892), френски философ, писател, археолог, историк на религията, ориенталист и филолог, член на Френската академия.
16. Капитан Алфред Драйфус (, офицер от френския генерален щаб, с еврейски произход, е осъден в шумен процес на доживотна каторга за „шпионаж в полза на Германската империя“. По-късно той е реабилитиран и възстановен на служба. През 1908 г. полковник Драйфус при пренасяне на урната с праха на Емил Зола в Пантеона е прострелян от френски националист, но е останал жив.

ЛИТЕРАТУРА

- Златаров, А. (1927а). Емил Зола: по случай 25-годишнината от смъртта му. *Литературни новини*, № 2, 1-2.
- Златаров, А. (1927б). Наука и подвиг: Марслен Бертло (1827-1927). *Литературни новини*, № 7, 3.
- Златаров, А. (1930а). Днешната нравствена криза. *Литературен глас*, № 59, 1.

- Златаров, А. (1930б). Алфред дьо Вини. *Литературен глас*, № 67, 5.
- Тошев, Б.В. (2011). Алхимията в Ambix (1937-1956) – илюстрирана библиография. *Химия*, 20, 419-442.
- Eastburn, D. (2000). Vive le dilettante! *Proceed. Amer. Phil. Soc.*, 114(2), 192-197.

THE UNKNOWN ASSEN ZLATAROV: PART ONE

Abstract. The literature on the life and work of Professor Assen Zlatarov, a chemist, is huge. However, in this massive of papers and books, interpretations or political suggestions prevailed. The aim of this paper is to present the “unknown” Zlatarov showing his forgotten papers, published in 1930s in rare or inaccessible sources.

✉ Professor B.V. Toshev
University of Sofia
1 James Bourchier Blvd.
1164 Sofia, Bulgaria
E-Mail: toshev@chem.uni-sofia.bg

© 2016 BJSEP: Author

